

MARTÍ I POL TRADUÏT: ESTUDI DE LA CORRESPONDÈNCIA ENTRE EL POETA I ELS TRADUCTORS DE LA SEVA OBRA¹

JORDI CHUMILLAS I COROMINA
NÚRIA CAMPS I CASALS

Universitat de Vic. Facultat d'Educació, Traducció i Ciències Humanes

*Translating Martí i Pol: a study of the exchange of correspondance
between the poet and his translators*

La relació de Miquel Martí i Pol amb la traducció és estreta. D'una banda, l'exerceix com a traductor de Georges Arnaud, Claude Lévi-Strauss o Simone de Beauvoir; de l'altra, la seva producció poètica és objecte de traduccions a més de 15 idiomes. Amb aquest article ens proposem l'objectiu d'analitzar la correspondència entre el poeta i els seus torsimanys disponible al Fons Miquel Martí i Pol de Roda de Ter per tal de resseguir, en la mesura del possible, el grau de participació de l'autor rodenc en el procés de traducció de la seva obra a d'altres llengües.

Paraules clau: Miquel Martí i Pol, traducció, correspondència, poesia, antologia.

Miquel Martí i Pol had a tight relationship with translation. On the one hand, he translated into Catalan works from Georges Arnaud, Claude Lévi-Strauss or Simone de Beauvoir; on the other hand, his poetry has been translated into more than 15 languages. This article analyses the exchange of correspondence between the poet and his translators (available at Miquel Martí i Pol Documentary Collection in Roda de Ter) in order to evaluate the role of the poet in the translation process of his poems.

Keywords: Miquel Martí i Pol, translation, letters, poetry, anthology.

Introducció i objectius

La figura de Miquel Martí i Pol es relaciona estretament amb l'àmbit de la traducció. D'una banda, si es fa un cop d'ull als principals catàlegs bibliogràfics per tal d'analitzar la recepció de l'obra del poeta rodenc fora del territori de parla catalana, de seguida es conclou que, sens dubte, es tracta d'una figura amb una evident projecció internacional. Les xifres així ho demostren: des de la dècada de 1970 i fins a l'actualitat, la seva obra ha estat traduïda a més de 15 idiomes (alemany, anglès, asturià, búlgar, eslovè, espanyol, flamenc, francès, hongarès, italià, japonès, neerlandès, portuguès, romanès, rus, serbocroat o suec); aquestes traduccions s'integren en una quarantena de volums, sovint antologies de poesia catalana, però també antologies dedicades exclusivament a Miquel Martí i Pol i, fins i tot, poemaris íntegres. A més, a tot això cal afegir-hi un bon nombre de versions poètiques editades a les pàgines de publicacions periòdiques internacionals. D'altra banda,

1. Aquest treball s'emmarca dins les investigacions del Grup de Recerca Consolidat (2009 SGR 736) «Textos Literaris Contemporanis: estudi, edició i traducció» de la Universitat de Vic.

la pràctica de la traducció no resulta aliena al poeta, que, de fet, l'exerceix en diverses ocasions. És així que gira del francès diversos títols de Georges Arnaud, Roland Barthes, Simone de Beauvoir, Gustave Flaubert, Robert Lafont, Claude Lévi-Strauss o Antoine Saint-Exupéry.

Tenint en compte, doncs, que ens trobem davant d'un autor que viu la traducció des dels dos bàndols, a l'hora de plantejar aquest article ens proposem d'espigolar en la correspondència personal del poeta els intercanvis epistolars que genera el trasllat de la seva obra a d'altres llengües, principalment amb els responsables de girar els originals. D'aquesta manera, i a banda de classificar les lletres rellevants segons el contingut que s'hi desenvolupa, pretenem identificar la implicació (potser resulta més adequat parlar de participació) de Martí i Pol en el procés de traducció i edició de la seva obra en d'altres llengües.

Metodologia

La pedra angular d'aquesta recerca és, sens dubte, la consulta del Fons Miquel Martí i Pol, cedit el 2003 a la Diputació de Barcelona pel matrimoni format pel poeta i Montserrat Sans. Instal·lat als pisos superiors de la Biblioteca Bac de Roda, a Roda de Ter, reuneix una vasta col·lecció bibliogràfica, un centenar d'obres d'art i una cinquantena de caixes amb l'arxiu personal. És precisament en aquestes caixes (concretament en les vuit primeres) que es conserva l'epistolari de Martí i Pol, el buidatge del qual ens permet vertebrar el contingut d'aquest article; la resta aplega material divers, entre el qual volem destacar manuscrits i mecanoscrits de la seva obra, tant original com traduïda.

Abans d'entrar en matèria, volem remarcar que el procés d'anàlisi i selecció d'informació ha resultat, en el millor dels casos, representatiu, però en cap cas exhaustiu: la correspondència no està organitzada segons criteris unificats de catalogació i, en molts casos, la podem trobar dispersa en altres caixes acompanyant, per exemple, manuscrits diversos o traduccions del poeta; a més, el poeta és el destinatari de la pràctica totalitat de les lletres examinades i no pas l'emissor, fet pel qual l'estudi que presentem se centra en la correspondència d'entrada.² A aquests condicionants previstos inicialment, s'hi suma un imponderable: només hem pogut fer una valoració força superficial de les unitats d'instal·lació que van de la 1 a la 5 (potser les més interessants tenint en compte els nostres objectius) pel fet que, coincidint amb el període de recerca,³ han estat traslladades a Barcelona per sotmetre's a un procés de catalogació i digitalització.⁴

Sigui com vulgui, hem pogut reunir un corpus integrat per una quarantena de cartes rellevants per als nostres interessos. Per a cadascuna hem obert una entrada en una base de dades en què consignem informació com ara la data d'enviament,

2. Sigui com vulgui, el contingut d'aquestes cartes permet resseguir igualment la veu de Martí i Pol en el procés de traducció i edició de la seva obra.

3. De juny a octubre de 2013.

4. És per aquest motiu que no hem pogut tenir accés a totes les lletres que van de 1972 a 1974 i de 1985 a 1987.

el remitent, una síntesi del contingut o, també, el format i el títol dels volums que contenen les traduccions de què es parla a les lletres (en cas que s'arribin a publicar). A partir de les dades recollides, hem classificat la correspondència consignada a la base segons tres categories temàtiques: (A) Gestió i drets de traducció; (B) Discussió traductològica, i (C) Altres.

El calaix dedicat a la gestió de les traduccions conté intercanvis epistolars centrats en la petició i concessió dels permisos necessaris per poder dur a terme la tasca de traducció i edició de l'obra del poeta rodenc. També recull cartes dedicades a la tria d'autors i poemes (sobretot quan les traduccions formen part d'antologies d'autoria compartida) i, en comptades ocasions, informacions relatives a la gestió econòmica dels trasllats.

Al seu torn, el bloc de discussió traductològica aplega aquelles trameses en què els traductors fan arribar a Martí i Pol les seves versions amb la voluntat que les revisi, així com també cartes en què li demanen opinió o ajut a l'hora d'interpretar versos concrets o, fins i tot, intercanvis de parer i noves propostes sorgides a partir de les revisions del poeta.

La darrera categoria és una mena de calaix de sastre on hem decidit desar aquelles cartes que, tot i referir-se a la traducció d'una forma més o menys explícita, no ho fan amb l'objectiu últim d'obtenir un material traduït editable en llibres o revistes.

Les cartes

Arribat aquest punt, doncs, exposem el contingut d'algunes de les epístoles seleccionades per tal d'escatir, com a fotografia genèrica, la implicació de Miquel Martí i Pol en el procés de traducció de la seva obra. Per fer-ho, en la mesura del possible les agrupem en blocs que giren al voltant d'un mateix projecte de traducció.

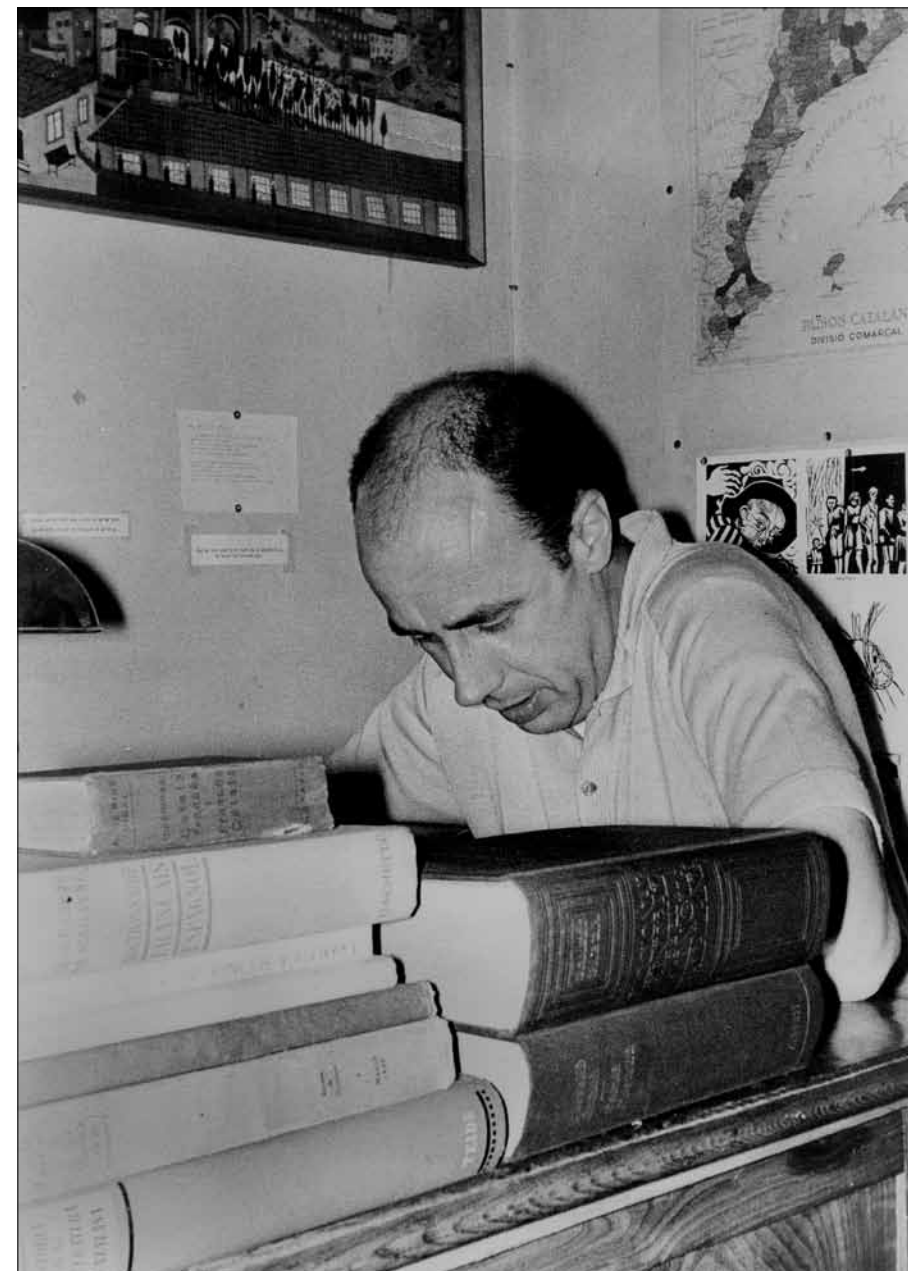
El primer bloc que comentarem s'inicia el 2 maig de 1972, quan Manuel de Pedrolo contacta amb Miquel Martí i Pol per proposar-li d'aparèixer en un volum antològic d'autors catalans contemporanis traduïts a l'anglès que subvencionarà el PEN Club nord-americà. També li demana que proposi la tria de poemes que li semblarien més adients de cara a la publicació. Una nova carta, aquest cop del 19 de maig, constata la implicació del poeta rodenc en el projecte: ha fet arribar la selecció de versos a Pedrolo (la carta no especifica quins, però els considera «coses recents, amb les quals ja suposo que et deus sentir més identificat») i, a més, s'interessa pel contingut de l'antologia (Pedrolo li parla, sense especificar cap nom, de «poetes, narradors, dramaturgs i assagistes»). A l'últim, sol·licita informació relativa a la gestió dels volums impresos, un aspecte que Pedrolo considera «difícil de dir», ja que «abans l'obra no es publiqui, [...] passarà encara temps. Potser un parell d'anys?». De fet, després d'haver consultat diversos recursos bibliogràfics no hem pogut trobar dades que confirmen l'existència d'aquest volum.

El segon bloc se centra en la correspondència que genera l'*Antologia (1966 – 1973)* publicada per Saturno el 1974 i traduïda per José Corredor Matheos.⁵ En la primera carta, del 21 de juny de 1972, Corredor mostra la seva gratitud pel fet que el poeta i els editors hagin pensat en ell per girar a l'espanyol els poemes que formaran part d'aquesta antologia bilingüe català-espanyol, una tasca que no dubta a assumir «*por nuestra vieja amistad, y por la admiración que siento por tu poesía*» (sembla, doncs, que Martí i Pol participa directament en la selecció del traductor). Aquell mateix any, concretament el 14 d'octubre, és Joan Oliver qui escriu a Martí Pol: el poeta li ha proposat de prologar l'antologia i, tot i que confessa que «estic força espès» i que «dubto, com sempre, dels resultats», accepta de fer-ho perquè «veig que la cosa us plau» i, a més, «el cas m'atreu» (val a dir que, segons constaten cartes posteriors, finalment hi renuncia, motiu pel qual és Francesc Vallverdú qui acaba assumint la redacció del pròleg). La lletra resulta rellevant des del punt de vista del procés de traducció pel fet que Oliver demana de rebre una còpia de les versions de Corredor, un cop estiguin a punt, per tal de poder-les revisar, comparar-les amb els originals i, d'aquesta manera, afrontar amb més garanties la redacció del pròleg. Les dues darreres cartes d'aquest bloc porten novament la signatura de José Corredor. En la primera, datada el 19 de maig de 1973, informa el poeta que, amb l'ajuda de Joaquim Horta, ja ha enllestit la traducció; l'ha feta arribar a Joan Oliver de cara al pròleg i, tan bon punt com la torni a tenir, li n'enviarà una còpia per tal que la pugui revisar. Posteriorment, li ofereix la possibilitat de comentar el text junts, ja sigui telefònicament, ja sigui fent-li una visita. La segona carta, del 9 d'agost del mateix any, és potser la més interessant del bloc. Ja des del primer moment, Corredor constata que Martí i Pol s'ha implicat intensament en la revisió de les traduccions, fins al punt que li ha enviat diverses cartes amb suggeriments i propostes alternatives. En la seva extensa resposta, el traductor es refereix un per un als comentaris del poeta, ja sigui per acceptar les propostes («*tienes razón en lo de poner “desasosiego” en vez de lo que yo he puesto. [...] He pensado que podríamos poner “desazón”, pero al final creo que [...] es mejor ponerla como propones*»), justificar les decisions preses («*en “Ojos y palabras” propones cambiar “atravesados” por “cruzados”. Me parece que a uno, a una persona, más bien le atraviesan que le cruzan este tipo de cosas*») o, fins i tot, introduir noves possibilitats expressives («*eso de “hago punta el lápiz” que había puesto no está realmente bien, pero lo de “aguzo” no me parece apropiado: ¿qué te parece “afilado”?*»).

Parlem ara de les lletres associades a l'*Antologia da novíssima poesia catalã*, que Manuel de Seabra cura, edita i tradueix, en portuguès, el 1974.⁶ Entre el febrer i el maig de 1973, l'escriptor i traductor creua fins a tres cartes amb Miquel Martí i Pol relatives a la inclusió del poeta rodenc dins l'antologia. En la primera, signada el 21 de febrer, Seabra presenta el projecte a Martí i Pol i li proposa d'aparèixer-hi amb una selecció de la seva obra; a més, aprofita per comentar-li que estaria in-

5. MARTÍ I POL, Miquel. *Antologia (1966 – 1973)*. Traducció de José Corredor-Matheos. Pròleg de Francesc Vallverdú. Barcelona: Saturno, 1974. (El Bardo; Serie Especial, 7)

6. *Antologia da novíssima poesia catalã*. Traducció i selecció de Manuel de Seabra. Lisboa: Futura, 1974.

Miquel Martí i Pol fotografiat per Pere Calders (1967?). Fons Miquel Martí i Pol de Roda de Ter. Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona.

teressat a conèixer amb més profunditat la seva producció poètica, perquè fins al moment només ha llegit «Meditació Última» a través de la *Nova antologia de poesia catalana* de Joan Triadú.⁷ La segona lletra, escrita el 12 de març, confirma l'interès i implicació de Martí i Pol en el projecte. D'una banda, vol saber quins autors s'hi inclouran; Seabra encara no ha tancat la selecció, però posa l'èmfasi en el fet que «serà una antologia de la novíssima poesia», i que l'any límit de naixença dels autors recollits serà el 1926. A més, comenta que hi voldria incloure noms com Joan Vergés, Joaquim Horta, Miquel Àngel Riera, Joan Argenté, Francesc Vallverdú, Josep Gouzy o Lluís Alpera, i fins i tot demana a Martí i Pol si li pot fer arribar les adreces postals d'aquests poetes per tal de poder-hi contactar. D'altra banda, i pel que fa a la tria de poemes amb què Martí i Pol vol ser representat en l'antologia, la carta constata que ha tramès a Seabra exemplars de *Vint-i-set poemes en tres temps*⁸ i de *La fàbrica*⁹ (qualificada de «sumptuosa» per l'escriptor i traductor catalanoportuguès); Seabra li agraeix el gest, i es compromet a llegir-los i a fer-li arribar una tria que tingui en compte «el millor d'aquests llibres». En la darrera missiva, del 5 de maig, Seabra fa arribar a Martí i Pol una primera temptativa de traducció dels poemes a la cerca d'assessorament a l'hora de resoldre diverses dificultats subratllades en la versió primerenca; a més, afegeix que «qualsevol comentari vostre sobre el que sigui dels poemes i de la traducció serà benvingut».

El següent bloc que comentem difereix sensiblement dels anteriors pel fet que no se centra en cap volum antològic. De fet, el genera la intenció de Karl-Heinz Röntgen de traduir un poema de Miquel Martí i Pol perquè formi part d'un volum d'iniciació al català per a alemanys que està preparant.¹⁰ Röntgen, actualment professor de la Universitat de Colònia expert en catalanística i aleshores estudiant de filologia clàssica, escriu la primera carta el 15 de desembre de 1986, amb la intenció de presentar el projecte al poeta i demanar-li una autorització escrita per emprar, traduïts a l'alemany, alguns versos de *Crònica de demà*,¹¹ concretament «una o dues poesies, probablement solament la poesia “Ara és demà”». Röntgen completa la lletra amb una breu presentació personal i adduint l'interès que li susciten la cultura i la llengua catalanes. La segona lletra de Röntgen a Martí i Pol, datada el 13 de febrer de 1987, esdevé un sincer agraïment «pel seu permís d'utilitzar textos seus». Com és habitual, el poeta es mostra predisposat a participar en el projecte, i així ho constata el contingut de la carta. En primer lloc, Röntgen respon la pregunta de com ha tingut accés a la seva obra tot referint-se a un lector de català i espanyol que ha tingut a la Universitat de Colònia (no n'especifica el nom). Seguidament, i també a petició de Martí i Pol, opina sobre la seva obra basant-se

7. *Nova antologia de poesia catalana (de Maragall als nostres dies)*. Selecció i edició de Joan Triadú. Barcelona: Selecta, 1973.

8. MARTÍ I POL, Miquel. *Vint-i-set poemes en tres temps*. Barcelona: Edicions 62, 1972. (Els Llibres de l'Escorpí; 11)

9. MARTÍ I POL, Miquel. *La fàbrica*. Terrassa: Quaderns El Bordiol, 1972. (Quaderns el Bordiol; 1)

10. RÖNTGEN, Karl-Heinz. *Einführung in die katalanische Sprache*. Bonn: Romanistischer Verlag Jacob Hillen, 1987. (Bibliothek romanischer Sprachlehrwerke; 1)

11. MARTÍ I POL, Miquel. *Crònica de demà*. Barcelona: Edicions del Mall, 1977. (Llibres del Mall; 29)

en els reculls *Crònica de demà* i *Llibre d'absències*,¹² que són els que assegura conèixer amb més profunditat. La valoració no pot ser més positiva:

«Els seus poemes m'impressionen. Són plens d'inspiració melangiosa, molt sovint una mica tristos. Vostè posseeix l'expressió de sentiments “profunds” i íntims. Sap descriure d'una manera perfecta els seus temes favorits [...]. Però, vostè no oblida d'afegir-hi una mica de crítica social i una mena de crida a una reflexió sobre la humanitat [...].»

Finalment, Röntgen es mostra molt agraït per l'oferiment del poeta d'ajudar-lo en el que calgui durant el procés de traducció, i li assegura que s'hi adreçarà tan bon punt li sorgeixi algun problema. Aquesta intenció es materialitza en una tercera carta signada el 4 de maig del mateix any. El volum d'iniciació al català està pràcticament enllestit, però la traducció del poema «Ara és demà» planteja a Röntgen una qüestió d'interpretació que no sap resoldre, fet pel qual escriu a Martí i Pol per plantejar-li el dubte:

«Una frase del poema “Ara és demà” em posa un problema d'interpretació: “... i el fosc renou d'ara mateix...”. És aquest mot “renou” que és, segons jo crec, ambigu. Hi ha diverses possibilitats d'interpretar-lo:

renou = re + nou/-va = tot nou [...].

renou m. = soroll, desordre [...].

renou = tercera persona del verb “noure”, prefixat de “re-” = “tornar a noure” [...].

[...] Per tant, m'adreço a Vostè, a l'autor mateix, per saber la significació correcta d'aquesta frase.»

Saltem en el temps i endinsem-nos en el riquíssim intercanvi epistolar que el poeta manté amb Xavier Montoliu (lector de català a Bucarest entre 1992 i 1996) entorn de *Antologie poetică*, una antologia de 2002 amb traducció directa al romanès de Nicolae Coman (professor de composició i harmonia a la Universitat Nacional de Música de Bucarest) i amb pròleg de Pere Farrés.¹³ En una missiva del 26 d'abril de 2002, Montoliu comunica al poeta que el volum, integrat dins la Biblioteca de Cultură Catalană que dirigeix Jana Matei a l'editorial Meronia, es presentarà a Budapest el mes de maig en el marc dels actes impulsats per catalanistes romanesos i dedicats a la cultura catalana. Les primeres cartes referents al projecte es remunten, però, a finals de maig de 2001, quan Montoliu agraeix al poeta les condicions avantatjoses que els ofereix per a l'adquisició dels drets per-

12. MARTÍ I POL, Miquel. *Llibre d'absències*. Barcelona: Empúries, 1985. (Migjorn; 9)

13. MARTÍ I POL, Miquel. *Antologie poetică*. Traducció de Nicolae Coman. Pròleg de Pere Farrés. Bucarest: Meronia, 2002. (Biblioteca de Cultură Catalană)

tinents, i li fa saber que Matei es traslladarà a Catalunya per tramitar una beca de traducció de la Institució de les Lletres Catalanes.¹⁴ Montoliu, a més, aprofita per explicar al poeta els motius que han despertat l'interès dels romanesos vers la cultura catalana. Durant el procés d'edició, el mateix traductor contacta el 8 de maig de 2001 amb el poeta per fer-li una exposició detallada dels poemes que pretén incloure en la seva antologia. Martí i Pol rep l'extensa llista definitiva de poemes traduïts el desembre de 2001 de la mà de Xavier Montoliu.

Dediquem ara un espai a les epístoles que Antonio Figueroba Figueroba i Martí i Pol intercanvien pels volts de 2002. Figueroba comenta al rodenc que ha traduït a l'espanyol algun dels seus versos (no especifica quins), juntament amb el poeta Mariano Ibeas, per tal d'oferir-los al seu cercle d'amics de Saragossa.

«Verás que hemos hecho el papel de traductor, quizás en algun poema de fundador, alguien que maneja en el crisol la materia de la idea (y en alguno casi transformadores: “Amb l'ombra dòcil”,¹⁵ casi no te reconocerás y no quiero decirte las horas que le hemos dedicado). Nuestra duda, y temor al mismo tiempo, es no saber si habremos sabido leerle dentro. Tenemos miedo de traicionarte, de caer en el pozo: «traduttore, tradittore». Hemos querido ser el “tú” del poeta, hemos querido recoger los jirones de piel adheridos a tus versos.»

Sembla que Figueroba i Ibeas desconeixen, en el moment d'enviar els versos al poeta, l'existència de traduccions prèvies a l'espanyol, fins al punt que, de fet, li ofereixen la possibilitat de ser els torsimanys de la seva obra a aquesta llengua:

«[...] sigue escribiendo ya que, como te he dicho antes, hemos descubierto que tu obra, a la vuelta de cada página, transmite una mañana de esperanza que debemos degustar despacio. Y pensamos que tus versos deben estar también presentes en castellano, si aún no lo están, para que sean semilla de un día nuevo en nuevas personas.»

El mateix Figueroba torna a dirigir-se al poeta en una carta no datada que, pel que sembla, és posterior a la que s'acaba de comentar. En aquesta ocasió, Figueroba trameta a Martí i Pol una versió espanyola de *Llibre d'Absències*¹⁶ que havia intentat fer arribar al poeta, infructuosament, per intermediació de Xavier Folch d'Edicions 62. També li trameta la versió revisada d'*Els bells camins*¹⁷ amb la petició que el rodenc la valori i li'n doni el seu parer. Així mateix, Figueroba avança al poeta que estan treballant en el *Llibre de les solituds*.¹⁸

«[...] Con Xavier, ya comenté una versión anterior a esta que ahora llega a tus manos. Hemos comentado algunos aspectos... y supongo que, una vez leas tú los poemas, habrá que rectificar o introducir algunas cosas... Es una suerte tenerte, aunque eso no ha de dispensarnos de leer y releer para captarte y expresarte mejor.»

No hem pogut trobar editada cap de les traduccions a què es refereixen les cartes, fet que ens porta a aventurar que el projecte de Figueroba no arriba a generar un volum publicat.

Canviem de bloc per situar-nos a les acaballes de la dècada de 1990. L'inicia Joaquim Palau amb una carta del 23 de març de 1999 en què, en nom d'Edicions 62, comunica a Martí i Pol la voluntat d'iniciar «una política activa i eficaç per aconseguir que els teus llibres puguin ser traduïts a altres llengües». Edicions 62 ja ha arribat a un acord amb Anna Soler-Pont per tal que contacti amb altres editors europeus i els trameti informació detallada dels llibres que el poeta ja ha publicat en el segell català. L'estratègia és, doncs, confeccionar un catàleg de l'obra de Martí i Pol en anglès. No és, però, fins al setembre de 2002 que tornem a trobar una carta d'Edicions 62 relacionada amb aquesta política d'internacionalització del poeta rodenc: Xavier Folch informa que l'editorial irlandesa The Gallery Press ha demanat permís, sense càrrec econòmic, per traduir a l'anglès alguns poemes de Martí i Pol dins d'una antologia poètica. El projecte, que es titularà *Done into English*,¹⁹ l'ha gestat Pearse Hutchinson, el traductor, i pretén abastar poesia de «diversos països i cultures, dos continents i uns quants segles de poesia». Xavier Folch es mostra convençut de la importància que hi sigui present i, per tant, prèvia autorització del poeta, no s'hi oposa.

Arribat aquest punt, és el moment de dedicar un bloc a una col·lecció de cartes que, d'una manera o altra, s'associen al procés d'edició de poemes traduïts de Martí i Pol. Hem optat per agrupar-les en una mateixa secció pel fet que es refereixen a projectes que generen una única epístola adreçada al poeta (dues en un cas). Per no estendre'ns, ens limitem a identificar el remitent d'aquestes lletres, el contingut essencial i el format final en què s'editen les traduccions a què es refereixen. En primer lloc, el 24 d'octubre de 1974 Petra Kammerer, de l'editorial Carl Hanser Verlag, s'adreça al poeta per discutir la liquidació dels honoraris generats per la publicació a la revista *Akzente* de tres poemes²⁰ traduïts a l'alemany per Johannes Hösl i Antoni Pous dins l'antologia «Ich will deutlich sprechen: Lyrik der Katalanen».²¹ D'abril de 1982, podem llegir una missiva de l'escriptor flamenc Bob de Nijs, que es dirigeix al poeta per comunicar-li l'aparició de diversos dels seus poemes en neerlandès a la revista *Nieuw Vlaams Tijdschrift*, al número cor-

14. Finalment, segons una carta de 5 de novembre de 2001 de Francesc Parcerisas, el projecte acaba rebent un ajut de 400.000 pessetes.

15. Inclòs a: MARTÍ I POL, Miquel. *Els bells camins*. Barcelona: Edicions del Mall, 1987.

16. N'oferim la referència a la nota 12.

17. Vegeu la nota 15.

18. MARTÍ I POL, Miquel. *Llibre de les solituds*. Barcelona: Edicions 62, 1997. (Poesia; 11)

19. *Done into English*. Traducció i selecció de Pearse Hutchinson. Loughcrew: The Gallery Press, 2003.

20. Es tracta d'«Avís», «Elionor» (*La Fàbrica*: Quaderns El Bordiol, 1972) i «No demano gran cosa...» (*Vint-i-set poemes en tres temps*: Edicions 62, 1972).

21. «Ich will deutlich sprechen: Lyrik der Katalanen». Traducció i selecció de Johannes Hösl i Antoni Pous. *Akzente. Zeitschrift für Literatur* [Munich], 4 (1975), p. 290-383.

responent als mesos de novembre i desembre de 1981.²² Segons De Nijs, els editors de la revista li havien encarregat la traducció de deu poemes, tot i que, finalment, només se'n publiquen sis.²³ La següent carta, del 17 d'octubre de 1985, porta la signatura de Nathaniel B. Smith, que sol·licita els permisos oportuns per incloure la traducció de tres poemes a l'anglès que ell mateix i Lynette McGrath han fet en un número especial de *The Seneca Review*.²⁴ El 26 de novembre del mateix any és Adolfo García Ortega qui escriu a Martí i Pol per sol·licitar els drets d'edició d'una *Antologia* traduïda a l'espanyol (s'editarà el 1987);²⁵ a més, li fa arribar les traduccions mecanoscrites perquè les revisi. Prosseguim aquesta relació de lletres amb la que Josep Roca-Pons escriu el 9 de setembre de 1986: després d'informar Martí i Pol de la possibilitat d'incloure dues poesies seves traduïdes novament per Smith i McGrath a *Catalan Review*, per agilitar els tràmits de revisió li demana que li enviï els originals per tal d'acabar-los al text anglès, que acaba sortint aquell mateix any.²⁶ Trobem també un parell de cartes de Lluís Solanes i Poch i Arne Lundgren: en la primera, del 12 de febrer de 1987, els remitents expliquen que estan traduint diversos poemes al suec de cara a recitar-los en un programa radiofònic i, posteriorment, editar-los en una antologia traduïda de poesia catalana contemporània; en la segona, del 30 d'abril, informen el poeta de l'evolució del volum antològic i li formulen, a més, diversos dubtes relacionats amb la traducció; el resultat final apareix el mateix any sota el títol de *Tio katalanska poeter*.²⁷ El 17 de desembre del mateix any, és Maria-Lourdes Soler i Marcet qui s'adreça al poeta per proposar-li d'aparèixer, traduït a l'alemany, en un quadern especial de la revista *Die Horen* dedicat a la literatura i la cultura dels Països Catalans;²⁸ el quadern en qüestió no s'edita fins a 1990, concretament dins del número 158 de la publicació, i Martí i Pol hi és present amb tres poemes traduïts per Frank G. Hirschmann i Jens Förster.²⁹

En aquest punt, fem un salt temporal fins al 30 de desembre de 1998, coincidint amb la carta que Elena Zernova (catedràtica de la Universitat Estatal de Sant Petersburg) adreça al poeta. En la missiva, Zernova, que contacta amb Martí i

22. «Miquel Martí i Pol. Gedichten». Traducció i selecció de Bob de Nijs. *Nieuw Vlaams Tijdschrift* [Anvers], núm. 34-36 (gener-febrer 1981), p. 815-825.

23. «Aquesta remor que se sent no és de pluja» (*Vint-i-set poemes en tres temps*: Edicions 62, 1972), «Etic talment cansat que no voldria...» (*El Fugitiu. A: El llarg viatge. Obra poètica II*: Edicions del Mall, 1976), «Si parlo dels teus ulls» (*Si esbrineu d'un sol gest... A: El llarg viatge. Obra poètica II*: Edicions del Mall, 1976), «El que detura el temps no és l'esperança...» (*Llibre sense títol – 1970-1971. Poesia completa*: Edicions 62, 2008), «Aprentatge de la solitud» (*Quadern de vacances*: Proa, 1976) i «La creació» (*La Fàbrica*: Quaderns El Bardiol, 1972).

24. «Miquel Martí i Pol». Traducció i selecció de Nathaniel B. Smith i Lynette McGrath. *The Seneca Review* [Nova York], XVI, núm. 1 (1986), p. 40-44.

25. MARTÍ I POL, Miquel. *Antologia*. Traducció i selecció d'Adolfo García Ortega. Madrid: Ediciones Libertarias, 1987.

26. [Poemes de Miquel Martí i Pol]. Traducció i selecció de Nathaniel B. Smith i Lynette McGrath. *Catalan Review. International Journal of Catalan Culture*, 1, núm. 2 (desembre 1986), p. 145-151.

27. *Tio katalanska poeter*. Traducció i selecció d'Arne Lundgren i Lluís Solanes. Göteborg: Fabians Förlag, 1987.

28. [Poemes de Miquel Martí i Pol]. Traducció de Frank G. Hirschmann i Jens Förster. *Die Horen. Zeitschrift für Literatur, Kunst und Kritik* [Hamburg], núm. 158 (1990), p. 86.

29. «Si parlo de la mort» (*Quadern de vacances*: Proa, 1976), «Els paletes» (*El poble*: Daedalus, 1966) i «Estenc la mà» (*Llibre d'absències*: Empúries, 1985).

Pol per intermediació del seu amic comú Joan Margarit, sol·licita al poeta de Roda una autorització per tal d'incloure els seus poemes en una antologia bilingüe català-rus de poetes catalans contemporanis que està preparant, i que ha de publicar l'Editorial de la Universitat Estatal de Sant Petersburg.³⁰ Al seu torn, l'octubre de 2001 Jaime Luís Martín contacta amb Martí i Pol per fer-li saber que té a punt les proves del volum que prepara amb les seves traduccions a l'espanyol a cura de María Jesús Romero i Luis Miguel Rabanal; el llibre, *Lo dejo todo*, queda enllestit aquell mateix any.³¹ En la mateixa línia, el juliol de 2001 Ricard Ripoll, professor de literatura francesa a la Universitat Autònoma de Barcelona, li escriu per obtenir els permisos oportuns per girar cinc poemes seus al francès: el resultat final es reflecteix en una pàgina web que avui en dia ja no es troba a la xarxa. La tardor del mateix any és Mark Muse (psicòleg establert temporalment a Catalunya) qui contacta amb Martí i Pol amb l'objectiu d'obtenir-ne l'autorització per girar a l'anglès *La fàbrica*. Muse també explica que ha establert contactes amb la Institució de les Lletres Catalanes el novembre d'aquell any, i fins i tot demana poder publicar les obres completes de Martí i Pol a l'anglès, un projecte que, tanmateix, no s'arriba a materialitzar. Tanca el bloc una lletra del 30 d'abril de 2003 tramesa per Jovan Horvat, «yugoslavo de nacionalidad y traductor del castellano y catalán a la lengua serbia». En la carta, el traductor demana a Martí i Pol la cessió gratuïta dels drets d'un poema³² per tal de publicar-lo, traduït, en una antologia editada per Alexandria Press, de Belgrad, amb el suport de la Generalitat.³³

Reservem un darrer bloc a la correspondència que, tot i mantenir una estreta relació amb la traducció, no gira entorn de projectes editorials publicables. Hi destaca la que Johannes Hösle manté amb el poeta rodenc: a banda de tractar temes personals, en les quatre primeres cartes a què hem tingut accés el catalanista alemany el posa al corrent de l'estat de les diverses traduccions en què treballa de cara a les successives edicions del programa d'actes que, des de la Universitat de Regensburg, se celebra cada 1 de maig; les lletres a què fem referència porten data del 2 i el 13 de desembre de 1972, el 29 de gener de 1974 i el 12 de novembre de 1985. La cinquena carta de Hösle és encara més recent, concretament de l'1 de gener de 1999. El contingut se centra en el primer Col·loqui que, el març d'aquell any, es dedicarà a l'obra i la figura del poeta: «En Ricard [suposem que es tracta de Ricard Torrents] em va contar que els teus 70 anys seran l'ocasió per un Congrés». A més, Hösle no perd l'oportunitat de deixar constància d'una emissió que Ràdio Frankfurt dedicarà a Martí i Pol, i en la qual es llegiran, en alemany, un assaig seu sobre el poeta i alguns poemes.

Al costat de la mantinguda amb Hösle, considerem també d'interès la relació epistolar de Martí i Pol i Griselda Paltor, traductora del poeta a l'anglès. De Paltor, se'n conserva una lletra del 4 de març de 1998 en la qual comenta a Martí i

30. *Tieny drugogo moria: sovremennaia katalonskaia poesiá*. Traducció i selecció d'Elena Zernova. Sant Petersburg: St. Petersburg University Press, 2000.

31. MARTÍ I POL, Miquel. *Lo dejo todo*. Traducció i selecció de María Jesús Romero i Luis Miguel Rabanal. Piedras Blancas: Asociación Cultural Ajimez, 2001. (Colecció de Poesia; 4)

32. «L'heroi» (*El poble*: Daedalus 1966).

33. *Daleki grad: antologije katalonske poezije egzila*. Traducció i selecció de Jovan Hovarth. Belgrad: Alexandria Press, 2003.

Pol l'entrevista que li ha fet i li proposa de fer-li una visita; a més, li menciona la impossibilitat de trobar algunes de les seves traduccions a l'anglès (de David H. Rosenthal i Philip Polack), i aprofita l'avinentsa per sondejar la possibilitat que algunes de les seves traduccions a l'anglès es publiquin a la revista de poesia *P. N. Review* de Manchester. El fons conté encara més cartes de Paltor: la primera, sense datar, gira entorn de la visita que la traductora vol fer al poeta i que ja havia anunciat en la lletra anterior; la segona, del 20 d'octubre de 1998, serveix a Paltor per comunicar a Martí i Pol que la seva tesina de màster se centrarà en algunes de les seves traduccions a l'anglès i en els problemes traductològics que susciten; a l'últim, en la tercera (també sense datar) Paltor informa el poeta que li han acceptat de cara al Col·loqui Miquel Martí i Pol (ens hi hem referit al paràgraf anterior) una proposta de comunicació titulada «“Tot el que és clar en els mots és clar en la vida”. Miquel Martí i Pol: el poeta i el conflicte».

Conclusions

Arriba el moment d'extreure conclusions, sempre tenint en compte que el buidatge ha estat parcial pels motius que ja hem exposat en presentar la metodologia. Des d'un punt de vista purament metodològic, pensem que la proposta de classificació sobre la qual hem treballat es mostra eficient a l'hora d'ordenar temàticament la correspondència generada durant el procés de traducció i edició de l'obra martipoliana en d'altres llengües. Es tracta, tanmateix, d'una estructura inicial que, indubtablement, pot augmentar en complexitat a mesura que s'ampliï el corpus de buidatge.

Pel que fa a l'actitud que adopta Miquel Martí i Pol en el procés de traducció de la seva obra, creiem que no ens equivoquem si la qualifiquem d'oberta i participativa. En tots els casos que hem pogut analitzar no dubta a concedir els permisos necessaris per al trasllat de la seva poesia. A més, resulta habitual que s'interessi pels projectes en què apareixerà la seva obra, sobretot quan són antològics; així, no és estrany que preguntí pels autors que hi apareixeran, proposi els poemes que s'hi podrien integrar o, fins i tot, demani als curadors dels projectes com han tingut accés a la seva obra i què en pensen. De la mateixa manera, el poeta acostuma a posar-se a la disposició dels traductors per resoldre qualsevol dubte o problema interpretatiu, i participa activament en el procés de revisió de les traduccions, sobretot quan es tracta de llengües properes. A l'últim, no defuig el contacte amb els responsables dels trasllats a l'hora de discutir possibles alternatives traductològiques, i de vegades fins i tot proposa els candidats que han d'assumir el trasllat de la seva obra.

Dediquem unes paraules al Fons Miquel Martí i Pol per destacar-ne l'interès i el valor documental: no només ens permet avançar en l'estudi de l'obra martipoliana des de diversos punts de vista, sinó que també ofereix la possibilitat d'identificar i analitzar amb prismes diferents la xarxa de relacions que el poeta estableix amb d'altres personalitats coetànies del món de la cultura.

No volem perdre l'oportunitat d'apuntar una possible línia per a la continuació d'aquest estudi que presentem un cop les unitats d'instal·lació que van de la 1 a la 5 tornin a estar disponibles per a la consulta i, per tant, es pugui completar el

procés de buidatge. Les dades recollides permeten l'accés a diverses versions prèvies de traduccions que, finalment, són editades en volums unitaris i antologies: amb aquest material es pot procedir a l'anàlisi textual dels poemes traduïts per comprovar-ne l'evolució, des de les primeres temptatives, fins a la versió definitiva que acaba anant a impremta.

Per acabar, en futurs estudis ens marquem l'objectiu, un cop es pugui procedir a completar el buidatge, d'oferir un catàleg complet del material epistolar que genera la traducció de l'obra martipoliana en d'altres llengües.

